

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI

Ekonomická fakulta

Studijní program: P 6202 – Hospodářská politika a správa

Studijní obor: Pojišťovnictví

**VYUŽITÍ DANÍ PŘI RESUSCITACI
SOCIÁLNÍHO STÁTU**

**The Application of Tax Instruments in the Revitalization of
Welfare State**

Ing. Jan Öhm

Autoreferát disertační práce

Liberec, 2014

Prohlášení

Disertační práce byla vypracována v kombinované formě doktorského studia na katedře ekonomie Ekonomické fakulty Technické univerzity v Liberci.

Uchazeč: Ing. Jan Öhm
Ekonomická fakulta Technické univerzity v Liberci
Katedra ekonomické statistiky
Voroněžská 13
461 17 Liberec 1

Školitel: prof. Ing. Eva Ducháčková, CSc.
Ekonomická fakulta Technické univerzity v Liberci
Katedra ekonomie
Voroněžská 13
461 17 Liberec 1

Autoreferát byl rozeslán dne: 07. 03. 2014

Obhajoba disertační práce se koná dne 23. 05. 2014 před komisí na Ekonomické fakultě Technické univerzity v Liberci, Voroněžská 13, Liberec 1 v zasedací místnosti děkanátu Ekonomické fakulty.

S disertační prací je možno se seznámit na katedře ekonomie Ekonomické fakulty Technické univerzity v Liberci.

prof. Ing. Eva Ducháčková, CSc.
předsedkyně oborové rady

Obsah

Prohlášení	2
Obsah	3
Anotace	4
Summary	5
Annotation	6
Seznam zkratk a symbolů	7
Úvod	8
Cíle a výzkumné otázky	10
Stručná analýza současného stavu	13
Hlavní dosažené výsledky disertace se zdůrazněním vlastních přínosů disertanta	15
Závěr	21
Bibliografie	24
Seznam publikovaných prací disertanta	26

Anotace

Předkládaná práce se zabývá věčně aktuálním tématem krize sociálního státu. Sociální stát selhává v posledních desetiletí především ve své základní pojistné úloze – eliminaci sociálních rizik. Hlavním cílem disertační práce proto je návrh odpovídající reformy ekonomických nástrojů zabezpečujících proti sociálním rizikům. Cíle bude dosaženo pomocí dílčích analýz specifických nástrojů sociální politiky, ovšem také logicko-systematickým zkoumáním východisek pojistné teorie s možností paradigmatické reformulace základních premis.

Vzhledem ke komplexnímu a složitému charakteru zkoumaného tématu je k dosažení cíle použito jak deduktivních, tak i induktivních nástrojů. Metodologicky z tohoto vyplývá, že práce je členěna do dvou velkých bloků. V první části se autor zabývá analýzou finančních nástrojů sociálního zabezpečení. Jejím smyslem je poukázat na postavení České republiky ve světě globalizovaných ekonomik a zjistit možnosti budoucího směřování země v případě potenciálních reformních kroků. V oblasti daní jsou zjišťovány možné rezervy, respektive potenciální možnosti pro úpravy systému směrem k většímu posílení pojistné role ostatních nástrojů. Dále je zkoumána příčinná vazba mezi nástroji sociální politiky a jejich socioekonomickými důsledky. Práce zde především vychází ze zahraničních empirických údajů.

Tyto analytické pasáže jsou předurčující k následující kapitole, která se meritorně zabývá krizí pojišťovacího paradigmatu. Jsou zjišťovány příčiny, proč dochází k tomuto jevu, a navrženy možnosti, jak lze postupovat, aby došlo ke korekci jeho negativních dopadů.

Závěrečné shrnutí vychází z výstupů všech dílčích analýz. Pro reálnější pohled je celkové shrnutí doplněno o konkrétní možnosti aplikace v rámci penzijního systému.

Klíčová slova: Sociální stát, penzijní systém, daně, sociální pojištění, krize pojišťovacího paradigmatu

Summary

The dissertation deals with the evergreen topic of the crisis of the welfare state. In the last decades the welfare state has been failing mainly in its basic insurance role - the elimination of social risks. The main aim of this dissertation, therefore, is a proposal of an appropriate reform of economic tools securing against social risks. The target will be achieved through partial analyses of specific tools of social policy as well as through logical and systematic examination of grounds of the insurance theory with the possibility of paradigmatic reformulation of basic premises.

With regards to the complex and complicated character of the studied topic both deductive and inductive tools are used in order to reach the aim. In terms of methodology the dissertation is therefore divided in two big blocks. In the first part the author deals with the analysis of financial tools of social security. It aims at referring to the position of the Czech Republic in the world of globalized economies and at finding options of the future course of the country in case of potential reform steps. In the tax area possible reserves and potential possibilities for system modifications towards strengthening of the insurance role of other tools are searched for. In addition to that the causal link between social policy tools and their social and economic impact is studied, the source primarily being foreign empirical data.

These analytical parts of the text form a base for the following chapter which, in its substance, deals with the crisis of the insurance paradigm. The causes of this phenomenon are investigated and possible steps for the correction of its negative impact are suggested.

The final summary is patterned on the outputs of all partial analyses. In order to provide a more realistic perspective the overall summary is supplemented by concrete possibilities of application within the pension scheme.

Key words: Welfare state, old-age pension scheme, taxes, social security, insurance paradigm crisis

Annotation

Die vorgelegte Arbeit befasst sich mit dem stets aktuellen Thema der Krise des Sozialstaates. Der Sozialstaat versagt in den letzten Jahrzehnten vor allem in seiner Grundsicherheitsaufgabe – Beseitigung von sozialen Risiken. Das Hauptziel der Dissertationsarbeit ist deswegen ein Entwurf entsprechender Reform von wirtschaftlichen gegen soziale Risiken sichernden Instrumenten. Das Ziel wird sowohl durch Teilanalysen von spezifischen Instrumenten der sozialen Politik, als auch mit logisch-systematischen Untersuchungen Ausgangspunkten der Versicherungstheorie mit der Möglichkeit einer paradigmatischen Umformulierung von grundlegenden Prämissen erreicht.

Wegen des komplexen und komplizierten Charakters des zu untersuchenden Themas wurden zur Zielerreichung sowohl deduktive, als auch induktive Instrumente eingesetzt. Methodologisch ergibt sich daraus, dass die Arbeit in zwei große Blöcke gegliedert ist. Im ersten Teil befasst sich der Autor mit der Analyse von Finanzinstrumenten der sozialen Versicherung. Sein Sinn ist auf den Stand der Tschechischen Republik in der Welt der globalisierten Wirtschaften hinzuweisen und die mögliche künftige Landausrichtung im Falle von potenziellen Reformschritten zu ermitteln. Im Bereich der Steuern sind mögliche Reserven gesucht, bzw. potenzielle Möglichkeiten zur Systemkorrekturen in Richtung der größeren Verstärkung der Versicherungsrolle von anderen Instrumenten. Des Weiteren wird der Zusammenhang zwischen den Instrumenten der Sozialpolitik und den sozialwirtschaftlichen Auswirkungen untersucht. Der Autor geht hier vor allem aus ausländischen empirischen Angaben hervor.

Diese analytischen Passagen sind zum nächsten Kapitel vorherbestimmt, das sich meritorisch mit der Krise von Versicherungsparadigma befasst. Die abschließende Zusammenfassung basiert auf den Outputs von allen Teilanalysen. Für eine reale Ansicht ist die Gesamtzusammenfassung um konkrete Anwendungsmöglichkeiten im Rahmen des Systems der Altersvorsorge ergänzt.

Schlüsselwörter: Sozialstaat, System der Altersvorsorge, Steuern, Sozialversicherung, Krise des Versicherungsparadigma

Seznam zkratk a symbolů

<i>EATR</i>	<i>Průměrná efektivní daňová sazba korporací</i>
<i>EU</i>	<i>Evropská unie</i>
<i>GCI</i>	<i>Index konkurenceschopnosti</i>
<i>OECD</i>	<i>Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj</i>
<i>WEF</i>	<i>Světové ekonomické fórum</i>
<i>WTO</i>	<i>Světová obchodní organizace</i>

Úvod

Sociální stát (stát blahobytu, welfare state) je relativně mladou institucí v rámci historie celé společnosti. Vznikl především ze dvou důvodů – za prvé, šlo o přirozenou evoluci související s narůstáním lidských práv a za druhé, s touto evolucí a společenskými změnami, které přinesl kvalitativní přechod od tradiční společnosti do společnosti moderní, vyvstala také nová rizika, která byla kvalifikována jako sociální. Během dvacátého století však stát blahobytu prochází množstvím změn, které pozitivně i negativně ovlivňují schopnost této instituce krýt sociální rizika.

Základním problémem se může jevit již sama otázka sociální povahy rizik. Z tohoto pohledu se objeví dva základní aspekty daného problému. Prvním je míra zavinění jednotlivých účastníků systému na samotném vzniku rizik. Druhou pak je otázka svobody individuí a s tím související odpovědnosti. Při zjišťování současného stavu bádání v dané oblasti je třeba vycházet z poznatků napříč jednotlivými vědními disciplínami, které se touto problematikou zabývají.

Sociální rizika s sebou především přinášejí rozsáhlé ekonomické konsekvence, které se odehrávají v mnoha oblastech hospodářství. Trh práce, stejně jako realizovaná hospodářská a sociální politika jsou v přímé interakci s nejistotou. Pro adekvátní řešení sociálních rizik je nutné najít optimální ekonomické nástroje, které budou spolehlivě před nejistotou chránit a zároveň nebudou podvazovat ekonomickou výkonnost země.

Sociální stát existuje v celé řadě podob. Jedním ze společných prvků je právě rozsah a struktura nástrojů, které využívá pro plnění svého cíle, a to pojištění proti sociálním rizikům. Mezi tyto ekonomické nástroje patří především sociální pojištění a daně. Cílem používání těchto nástrojů v rámci hospodářské politiky nemusí být jen jejich fiskální funkce, ale zároveň i funkce pojistná, ačkoliv z definičně neúčelového charakteru daní to nemusí být na první pohled patrné.

Ve dvacátém století došlo sice k pozvolným, ve svém důsledku však významným, změnám ve struktuře společnosti, které se určitým způsobem dotkly fungování mechanismů pojištění proti sociálním rizikům. Šlo o celý soubor příčin a následků, které byly vyvolány jak interdisciplinárními fenomény typu globalizace, tak socioekonomickými jako je

flexibilizace práce a rodiny. Ve svém důsledku tak existuje obava tzv. krize pojišťovacího paradigmatu, kterou zmiňují někteří autoři.

Krize základního způsobu uvažování znamená, že je nezbytné zásadním způsobem proniknout do podstaty pojistných mechanismů. Zároveň je nevyhnutelné připustit v rámci bádání i nové způsoby myšlení a revidovat doposud používané metody vědecké práce.

Cíle a výzkumné otázky

Disertační práce se bude zabývat zkoumáním vhodných ekonomických nástrojů ke krytí sociálních rizik. K tomu bude využito analýzy stávajících modelů států blahobytu i některých konceptů jeho reform.

Hlavní cíl:

Hlavním cílem disertační práce je *návrh odpovídající reformy ekonomických nástrojů zabezpečujících proti sociálním rizikům*. Zejména půjde o změnu jejich struktury v podmínkách České republiky se zaměřením dílčích analýz především do důchodového systému.

Jelikož na každou problematiku je možné pohlížet z různých úhlů pohledu, bude v práci zohledněno především hledisko účastníků sociálního systému (tedy jednotlivců v rámci společnosti). Pojetí státu bude také bráno v úvahu, avšak vzhledem k variabilitě politických rozhodnutí, nebude v analýzách příliš zohledněn fiskální dopad určitých opatření, půjde spíše o dopad na účinnost pojistně-technických řešení. Účast ostatních (soukromých) poskytovatelů ekonomických nástrojů krytí sociálních rizik bude analyzována v přiměřené míře odpovídající konkrétnímu cíli.

Dílčí cíle:

K dosažení hlavního cíle je třeba postupovat v určitých krocích, které je možné rozdělit do dvou velkých částí.

První část se týká dílčích analýz, které souvisejí se zkoumanými ekonomickými nástroji. Jde hlavně o tyto dílčí cíle:

- Zhodnocení ekonomické efektivity sociálního pojištění a daní z hlediska možností krytí sociálních rizik a dopadů těchto nástrojů na ekonomickou výkonnost země.
- Zhodnocení možností užití nástrojů alternativních modelů welfare států s ohledem na hledání inspirace v zahraničních systémech.

Verifikace dílčích hypotéz souvisejících s uvedenými cíli bude dosaženo převážně pomocí matematicko-statistických metod. Tyto hypotézy jsou uvedeny vždy v příslušné pasáži a slouží k naplnění uvedených cílů. Dále bude k dosažení cílů použito zejména analyticko-syntetické a logicko-systematické metody. Tato část disertační práce je zaměřena deskriptivně se snahou o pozitivní přístup.

Druhá část směřuje k ekonomickému hodnocení již nastíněných návrhů předních odborníků z oblasti sociálních věd. K tomu slouží tyto dílčí cíle:

- Nalezení odpovídajících prostředků k eliminaci negativních efektů vyplývajících z interakce flexibilizace práce a rodiny a nástrojů pojišťujících proti sociálním rizikům.
- Návrh změn konstrukce pojistných nástrojů na základě fundamentální analýzy jejich účinnosti.

K dosažení cílů v této kategorii budou použity především metody analyticko-syntetické (komparativní, logická analýza apod.), historické a analogie. Druhá část práce je zpracovávána v souladu s normativním přístupem k vědeckému bádání.

Pro ověření mnohých hypotéz je užito matematicko-statistických metod. Jedná se o metodu jednoduché regresní analýzy, která zkoumá závislost dvou numerických proměnných s tím, že případný statisticky významný vztah lze modelovat určitou regresní funkcí. Vychází z nulové hypotézy o nezávislosti obou proměnných oproti alternativě existence zvoleného modelu. K ověření platnosti hypotéz slouží testové kritérium F, vycházející z poměru meziskupinové a vnitroskupinové variability, která je kompenzována vzhledem k počtu pozorování a počtu parametrů zvolené funkce. Regresní analýza umožňuje komplexní pohled na příčinný vztah, tudíž lze podrobit testy i jednotlivé regresní parametry. V rámci dílčích t-testů je hodnocena vhodnost parametru, tj. jeho nenulová hodnota v základním souboru. Tyto testy umožňují vyhodnocení modelu nejen dle matematicko-statistických kritérií, ale i na základě věcně-ekonomické správnosti.

Detailnější pohled přináší metoda korelační analýzy, která se soustředí pouze na lineární vztahy mezi proměnnými¹. T-test o významnosti korelačního koeficientu ověřuje platnost nulové hypotézy o lineární nezávislosti daných znaků oproti alternativě, že jsou proměnné závislé.

Další matematicko-statistické metody, stejně jako specifika výše zmíněných, jsou patřičně rozebrány v příslušných kapitolách, kde se vyskytují. Pokud není stanoveno jinak, je určena hladina významnosti testovaných hypotéz na 5 %.

V závěru dochází k syntéze zjištěných poznatků, která se projevuje i ve značné abstraktizaci. I proto je záhy následována alespoň částečnou konkretizací v podobě aplikace na jeden z nejvíce zapojených a zkoumaných systémů v práci.

Autor práce si je vědom omezených možností jednotlivých metod a rád by akcentoval především nutnost kritického myšlení nad danou problematikou. Z toho implikuje i pokorné přijetí relativity zkoumaných jevů a fenoménů, tudíž i uvědomění si, že veškerá zjištění nelze přijímat jako absolutní pravdy.

¹ Linearita vztahů je kriticky komentována v průběhu celé práce. Díky snaze proniknout v analytické části do podstaty pojistných principů se určitým vedlejším cílem práce stalo i zhodnocení vlivu náhodných procesů v ekonomické realitě společnosti.

Stručná analýza současného stavu

V souvislosti s problematikou disertační práce jsou v současném vědeckém světě zkoumána jednotlivá témata velmi často odděleně, až izolovaně. Sociálním rizikům je věnována nesourodá pozornost. Na jedné straně jsou předmětem bádání mnohých sociologů, kteří však nejsou schopni odhalit ekonomickou podstatu rizika. Na druhé straně jsou ekonomy vnímána jako něco samozřejmého, historického, ovšem bez další pozornosti k interakci společnosti a ekonomiky.

Podle Roberta Castela sociální rizika představují události, které výrazně snižují schopnost jednotlivců zajistit si vlastními silami svoji sociální nezávislost. Pokud člověk není proti těmto událostem zajištěn, žije v trvalé nejistotě, nemá moc zvládat přítomnost ani pozitivně anticipovat budoucnost (Castel, 2003). Obdobně Keller (Keller, 2006) připomíná vznik sociálních rizik, když akcentuje strukturální proměny společnosti ve 20. století. Sociální rizika totiž přicházejí s přerodem společnosti tradiční do společnosti moderní.

Sociální stát a jeho vývoj je oproti sociálním rizikům předmětem častých debat mnohých ekonomů, jelikož v sobě kondenzuje mnohé ekonomické disciplíny. Ucelené pohledy na rozličnost sociálních států po celém světě poskytují Esping-Andersen a Titmuss.

Richard H. Titmuss použil na konci 70. let podobné označení pro tři typy sociálního státu. Jednalo se o stát reziduální, institucionální a pracovně výkonový. Ačkoliv byla tato typologie použita dříve, není tak komplexní a nezahrnuje tolik faktorů, jako užil Gøsta Esping-Andersen (Munková, 2004).

Esping-Andersen (Esping-Andersen, 1990) užil obdobných kategorií, když rozdělil státy na liberální, konzervativní a sociálně-demokratický. Ve svém popisu je velmi důkladný a soustředí se i na pojistně-technické aspekty, ačkoliv to není primárním cílem jeho práce. Téměř o deset let později (Esping-Andersen, 1999) přidává do své typologie nový druh státu blahobytu – rudimentální – čímž s předstihem reflektuje aktuální problémy evropského rozdělení na vyspělý sever a zaostalejší jih.

Jaroslav Vostatek (Vostatek, Sociální zabezpečení. Teorie a politika, 1995) rozděluje státy blahobytu podle realizovaných metod sociálního zabezpečení. Odděluje pak rané fáze sociálního státu a jeho pozdější, modernější etapy.

Pro práci stěžejní tezí je myšlenka francouzského historika Pierre Rosanvallon, který si povšiml změny charakteru solidarity s příchodem moderní společnosti. V moderní společnosti existuje tzv. sekundární solidarita. Solidaritu zde tvoří sám systém a okolnosti. Sociální pojištění funguje na principu „neviditelné ruky“, která zcela automaticky generuje bezpečí a solidaritu, aniž by všichni účastníci byli vedeni ušlechtilostí a ohledy vůči druhým (Rosanvallon, 2000).

V kontextu prací Daňhela (Daňhel, a další, 2005) a Ducháčkové (Ducháčková, 2003), které se zabývají samotnou principiální podstatou rizika, byl autor inspirován k propojení pojistných teorií s myšlenkou Rosanvallonovou. Tím vzniká ekonomická analýza krize pojišťovacího paradigmatu v kontextu empirických zkušeností sociálních států.

Určitý pohled na ekonomické nástroje ke krytí sociálních rizik skýtají daňově orientované publikace Kubátové (Kubátová, 2006). Ze zahraničních autorů stojí za pozornost analytické práce Afheldta (Afheldt, 2003), který velice trefně vystihuje ekonomické konsekvence kvalitativních změn ve společnosti, zejména ilustruje přesuny daňového zatížení mezi jednotlivými skupinami obyvatel.

Hlavní dosažené výsledky disertace se zdůrazněním vlastních přínosů disertanta

V rámci analýz finančních nástrojů sociální politiky byly v první řadě zkoumány daňové mixy zemí OECD. Autora zajímalo, zda existují významné příčinné vazby mezi daňovými nástroji a působením sociálního státu v globální konkurenci a vice versa.

Zdánlivá korelace korporátních daní a počtem „útěků“ firem do daňových rájů byla vyvrácena. Empirická data dokonce naznačovala, že v případě České republiky působí zkoumané jevy trendově protichůdně, tedy že neustálé snižování daně z příjmu právnických osob je doprovázeno zvyšujícím se počtem subjektů s domicilem v offshore centru.

Pro hledání inspirace v oblasti konkurenceschopnosti byla zohledněna multikriteriální analýza WEF (Schwab, 2012). Ačkoliv jednou z komponent ratingu států je i daňová zátěž, její vliv na výsledek není příliš veliký.

V případě existujícího vlivu faktorů navzájem by musela existovat korelace statistických znaků. K ověření případné závislosti byl tentokrát použit Spearmanův koeficient korelace, jelikož jde o hodnocení pořadí specifických hospodářství v globální konkurenci. Z hlediska konkurenceschopnosti je první v pořadí stát s nejvyšší hodnotou globálního indexu konkurenceschopnosti GCI podle Světového ekonomického fóra. Z hlediska daňové zátěže je na prvním místě ekonomika s nejvyšší průměrnou efektivní sazbou korporátní daně (EATR), což má vliv na případný směr korelace obou znaků, pro posouzení samotné příčinné souvislosti je však smysl seřazení irelevantní. Porovnávání fiskální zátěže a především konkurenceschopnosti je sice předmětem sofistikovaných výpočtů, přesto se jedná o velice metodicky zatížený počín, tudíž je žebříčkové uspořádání vhodnější k ověření závislosti daných jevů.

Výsledek značí zjevnou nezávislost zkoumaných jevů, jelikož i na 90 % hladině významnosti není možné tuto hypotézu zamítnout.

Tabulka 1 Korelační analýza pořadí daňové záležitosti a konkurenceschopnosti vybraných zemí OECD

Korelační koeficient	0,0294
Rozsah souboru	16
P-Value	0,9093

Zdroj: vlastní výpočet na základě (Schwab, 2012), (Spengel, aj., 2012)

Hledání ekonomických konsekvencí jednotlivých opatření sociální politiky pokračovalo analýzou dopadů sociálního pojištění, které rozhodným způsobem ovlivňuje situaci v ekonomice. Tento vliv je nejspíše obousměrný, jelikož nastavení sociálního systému se kromě celé řady vlivů (tradice apod.) odvíjí i od konkrétních výsledků domácího hospodářství. Cílem následující analýzy bylo zjistit působení sociálních nástrojů na trh práce, konkrétně na nezaměstnanost.

Pro analýzu byl vybrán soubor zemí Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD). Údaje o Giniho koeficientu jsou potom pouze pro země z Evropské unie.

Nejobecnější obraz o rozdělení důchodu ve společnosti dává Giniho koeficient. Jde o zobecnění vztahu mezi kumulovaným počtem obyvatel a kumulovaným procentem příjmu (zobrazeného Lorenzovou křivkou). Při extrémní hodnotě 0 % je společnost absolutně rovnostářská a stejný počet obyvatel vlastní stejné procento důchodu.

Nejprve je testována hypotéza, zda a jak ovlivňuje rozvrstvení důchodu ve společnosti úroveň nezaměstnanosti. Byla použita korelační analýza, kde jednotlivé proměnné představují míru nezaměstnanosti a hodnotu Giniho koeficientu v procentech. Faktor rozdělení bohatství se ukázal jako statisticky významný a hypotéza o nezávislosti byla zamítnuta i na hladině významnosti 1 %. To již předznamenává úvahy o efektivnosti pojistných nástrojů v kontextu zaběhnutého paradigmatu. Pro korektnost je však třeba uvést, že k výše uvedenému jevu dochází až v době ekonomické krize a dříve realizován nebyl.

Jedním z nejdiskutovanějších faktorů ovlivňujících nezaměstnanost v souvislosti se sociální politikou bývají tzv. vedlejší náklady práce. Jde o odvody příspěvků na sociální pojištění, které platí zaměstnavatel za své zaměstnance. Existuje obecný předpoklad, že s vyšší mírou těchto odvodů je i menší ochota k vytváření a udržování pracovních míst. Další nulová hypotéza tedy spočívá v tvrzení, že míra nezaměstnanosti v ekonomice je

nezávislá na velikosti odvodů na sociální pojištění placených zaměstnavatelem. K vystižení závislosti byla použita regresní analýza s cílem nalézt vhodnou regresní funkci, která by také z faktického hlediska vhodně vystihovala vztah mezi zmíněnými proměnnými. Ze vstupních dat byly vyloučeny nulové hodnoty odvodů, jelikož by u některých funkcí mohly způsobit zkreslené výsledky.

Z věcně-ekonomických kritérií pro výběr vhodné regresní funkce můžeme vybrat:

- mikroekonomický předpoklad, že vyšší hodnota odvodů znamená vyšší mezní náklad na jednotku práce, tudíž snižuje množství poptávané práce. Výsledná funkce by měla být rostoucí;
- tempo jejího růstu lze předpokládat klesající, jelikož není možné, aby míra nezaměstnanosti byla vyšší než 100 %. V ideálním případě by se funkce měla asymptoticky blížit k dané konstantě zdola.

Model regresní přímky nespĺňuje druhý zvolený předpoklad, přesto bývá často používán jako základní a nejjednodušší model k zobrazení závislosti dvou numerických proměnných.

Tabulka 2 Odhady parametrů regresního modelu přímky (vztah příspěvků SZB a nezaměstnanosti)

	Nejmenší čtve rce	t-testy	
Parametr	Odhad	Statistiky	Hladina významnosti
Průsečík	3,3758	1,7208	0,0972
Směrnice	0,3157	2,7173	0,0116

Zdroj: vlastní výpočet na základě (OECD, 2012)

Tabulka 3 Analýza rozptylu pro regresní model přímky (vztah příspěvků SZB a nezaměstnanosti)

Zdroj	Součet čtverců	Stupně volnosti	Průměr čtverců	F-test	Hladina významnosti
Model	126,5560	1	126,5560	7,38	0,0116
Reziduální	445,6280	26	17,1395		
Celkem	572,1840	27			

Zdroj: vlastní výpočet na základě (OECD, 2012)

Index korelace = 0,4703

Index determinace² = 22,1180 %

Výsledná regresní funkce má tedy tvar:

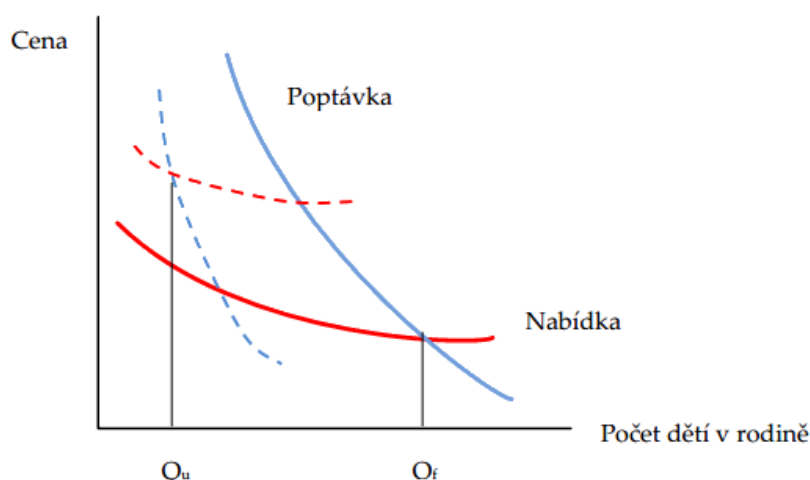
$$\text{míra nezaměstnanosti } (y) = 3,38 + 0,32 * \text{příspěvky zaměstnavatele } (x)$$

Z praktického hlediska hospodářské politiky by mohla být interpretována hodnota regresního koeficientu (parametru směrnice regresní přímky). Přírůstek odvodů na sociální pojištění o jeden procentní bod by v tomto modelu působil nárůst míry nezaměstnanosti o 0,32 procentního bodu (a vice versa při poklesu odvodů).

Aby bylo docíleno prvotního předpokladu, že funkce má být rostoucí, ovšem s klesající směrnici, může být vhodná funkce logaritmická. Obecný vzorec této funkce je $Y = a + b * \ln x$. Pomocí transformace $\ln x = z$ můžeme převést tuto funkci do regresní přímky a odhadnout parametry metodou nejmenších čtverců. Výsledný model je potom $Y = -4,09 + 4,68 \ln x$, kde x představuje odvody zaměstnavatele na sociální pojištění a y míru nezaměstnanosti.

Rozebráním principů solidarity a ekvivalence v pojištění dospěl autor k zajímavému zjištění ohledně tzv. ekonomické výhodnosti dětí. Ve fondově financovaném a příspěvkově definovaném systému existuje riziko, že jedinec bude natolik individualizovaný, že bude preferovat vlastní zabezpečení formou nastřádaných příspěvků do fondu. To má nejspíše negativní efekt na křivku mezního užitku z narozených či vychovávaných dětí v domácnostech.

² Není třeba upravovat index determinace pro počet stupňů volnosti, jelikož v analýze jsou prezentovány modely se stejným počtem parametrů.

Obrázek 1 Nabídka a poptávka dětí po aplikaci možných negativních důsledků nastavení důchodového systému

Zdroj: vlastní zpracování na základě (Becker, 1981)

Stěžejní vlastností fondového systému je exponenciální charakter prostředků na individuálních účtech. To způsobuje negativní stimuly k populační politice. Následující tabulka ilustruje tento dopad za pomoci pojistné matematiky.

Tabulka 4 Rozdíly v měsíčních nákladech na fondově financovaný starobní důchod při různé úrokové sazbě a době pojištění

Doba spoření	Úroková sazba		
	2,00%	4,00%	6,00%
40	895,31	563,06	342,10
20	2 225,69	1 796,79	1 439,25
10	4 938,79	4 456,48	4 016,72
5	10 391,61	9 878,46	9 391,99

Zdroj: vlastní výpočet

Konstrukce pojistných produktů (v oblasti sociálních rizik) je založena na předvídatelném rozdělení, které nevykazuje přílišné extrémní hodnoty. Jde tedy o pojetí klasické – jak z pohledu pojistné teorie, tak statistických věd. Navíc je v pojištění moderní společnosti vepsán předpoklad objektivního pojetí rizika, které oproti společnosti tradiční objektivizuje i odpovědnost, dříve vnímanou jako značně subjektivní. Člověk žijící v takové společnosti má důvod pojištění využít. Pokud ovšem samotná sociální povaha rizik začíná měnit svoji kvalitu a nenaplnuje zmíněné předpoklady, přestávají fungovat kategorie solidarity a

ekvivalence v podobě, která byla doposud známa, a rozměňují se pod tlakem individualizace.

Společnost se v 50. a 60. letech minulého století krátkodobě dostala - řečeno slovy Nassima Taleba - z extrémova do průměrova. V tomto období pojistné mechanismy vcelku fungovaly. Aplikace stejných přístupů, které tehdy fungovaly, za jiných podmínek, které dnes panují, však nemůže vést k úspěchu. Proto stojíme před těžko řešitelným problémem. Máme se pokoušet o návrat k "pojistnému kmeni" z té doby, i za cenu problémů, které to s sebou nutně přinese? Nebo máme dále pokračovat v současných tendencích hlavního proudu, zaběhnutého paradigmatu, které také není schopno přinést výsledky?

Struktura daní, jejich adekvátní výše a tím i rozpočtové dopady, interakce s dílčími hospodářskými či sociálními subpolitikami, to vše je samozřejmě velmi důležité a hraje důležitou roli pro ekonomická rozhodnutí zodpovědných činitelů. Dopady fiskální politiky jsou však i v oblasti účinnosti pojistných nástrojů, a to nejen dopady přímé a zjevné, jako je zdaňování pojistných produktů či prostor pro komerční produkty, které jsou substituovány produkty státu. Implicitním, avšak velmi důležitým, dopadem je právě efekt na pojistný kmen – v tomto případě strukturu společnosti. To je hlavním poselstvím této práce. Při stanovování optimální výše a struktury daní je tedy třeba brát v úvahu i toto hledisko.

Závěr

Tato disertační práce si klade za cíl na základě analýzy fiskálních nástrojů reformulovat dosavadní principy, které uplatňoval sociální stát při své úloze eliminace sociálních rizik.

Autor spatřuje dvě základní premisy vzniku sociálního státu – rozvoj lidských práv až na úroveň nad politická práva a vznik sociálních rizik na přelomu 19. a 20. století. Sociální stát je institucionální reakcí na tyto dva fenomény. V ekonomické oblasti pak realizuje rozličné pojistné i nepojistné nástroje, které mají za cíl eliminaci sociálních rizik.

Analýza daňového mixu vyspělých zemí ukázala, že v globalizovaném prostředí se národní státy snaží zvyšovat svou konkurenceschopnost rozličnými způsoby. Na situaci České republiky bylo dokumentováno, že neexistuje příčinná vazba mezi sazbou korporátní daně a ochotou firem optimalizovat své daňové povinnosti v daňových rájích. Naopak bylo doporučeno, aby došlo ke zlepšení jiných faktorů, například kvality institucí, jak ukazuje zahraniční inspirace.

Česká republika uplatňuje relativně autonomní fiskální politiku, tudíž existuje prostor pro možné změny. Znepokojivé je, že trendy ve zdaňování řadí naši zemi do skupiny států, které již měly problémy s veřejnými financemi.

Podařilo se prokázat a kvantifikovat vliv vedlejších nákladů práce souvisejících se sociálními riziky na nezaměstnanost. Zvýšení příspěvků o jeden procentní bod přinese zvýšení nezaměstnanosti asi o 0,32 procentního bodu. Byl prokázán i vliv sociální koheze na nezaměstnanost. V tomto ohledu nejspíše distribuce důchodů již podněcuje k úvahám o fungování nástrojů sociálního zabezpečení.

V rámci pokračujícího fenoménu flexibilizace rodiny je žádoucí, aby pojistná schémata zohledňovala negativní motivaci jednotlivců k odkládání založení rodiny v počátcích svého produktivního věku. Implementace fondových systémů do jednotlivých sociálních subpolitik totiž díky v čase exponenciálnímu charakteru naspořených prostředků působí tak, že vede racionálně uvažujícího jedince k preferenci individuálního života.

Jak bylo analyzováno z pohledu klienta i pojistitele, pojištění ztrácí svoji účinnost a má význam pro stále užší skupinu obyvatel, což je zapříčiněno společenskými změnami.

Dochází k paradoxu. Na jedné straně pojistitelé nabízejí produkty založené na normální distribuci, která neodpovídá společenské realitě. Na druhé straně, v případě kalkulace s fraktální distribucí, nemůže pojišťovna nabídnout účinný produkt, jelikož ze své podstaty bude výhodný pro velmi malou část obyvatel. Komerční pojišťovny si s danou situací ještě mohou určitým způsobem poradit, jelikož mají větší manévrovací prostor a zároveň operují i s riziky přírodními. Sociální stát ovšem musí poskytovat nějaký nástroj pro eliminaci sociálních rizik, jelikož je to jedna z příčin jeho vzniku. Pojištění bylo jedním z prvků společenské smlouvy mezi občany a státem. Samotný mechanismus pojištění však ztrácí na účinnosti, a pokud má být v nějaké nové formě zachován, pak musí být napojen na ostatní fiskální nástroje.

Krise pojišťovacího paradigmatu spočívá ve dvou základních tržních selháních. Morální hazard vyplývá z kvalitativní změny solidarity v průběhu 20. století. Představuje nebezpečí zvrácených stimulů k zneužívání sociálních transferů. Nástrojů k jeho eliminaci není mnoho, a proto nejvhodnější zásadou bude, pokud sociální politika nezapomene na jeho příčinu – projevy sekundární solidarity – a bude se snažit své nástroje přiblížit charakteru solidarity primární. Nepříznivý výběr je důsledkem změny struktury pojistného kmene. Po desetiletí pojišťovny praktikovaly svůj byznys na základě zákona velkých čísel a aplikace matematicko-statistických metod. Enormní individualizace jedinců způsobila, že pojistitelé omezují účinnost svých nabízených produktů. Tyto trendy ovšem nezůstávají jenom v soukromém sektoru, dotýkají se i pojištění sociálního.

Jedním z možných řešení je přijetí solidarity tam, kde mají rizika sociální povahu a ekvivalence tam, kde mají přírodní povahu. V pojistné terminologii to znamená přijmout větší intenzitu principu ekvivalence a vyšší míru individualizace rizika v souboru, který lze diferencovat podle přírodních, Gaussovsky rozdělených pravidel. Naopak principu solidarity a nižší diferenciaci užít tam, kde došlo k sociální deformaci původních podmínek, kde převážil efekt "kumulativních výhod". Příklad konkrétního schématu je formulován v závěrečné kapitole práce.

V práci je posunut i pohled na pojistně-ekonomickou teorii, když se zabývá fundamentálními problémy pojistných mechanismů. Úvahy, které se dosud týkaly převážně efektivity pojistných nástrojů soukromého pojištění, jsou dále rozvíjeny v kontextu

pojištění sociálního. Práce předkládá kontroverzní tezi o krizi samotného pojišťovacího paradigmatu, která plyne jak ze změny povahy rizik, tak ze změny ve statistickém rozdělení pojištěných osob. Kombinace teoretických přístupů s empirickým ověřováním má přinést na jedné straně impuls k rozvinutí akademické debaty, na druhé straně je zde také snaha o praktický přínos předkládané práce.

Bibliografie

Afheldt, H. (2003). *Wirtschaft, die arm macht: vom Sozialstaat zur gespaltenen Gesellschaft*. München: Kunstmann Verlag. ISBN 978-3-88897-344-4.

Castel, R. (2003). *L'Insécurité sociale: qu'est-ce qu'être protégé?* Paris: Seuil.

ISBN 978-2020623490

Daňhel, J., aj. (2005). *Pojistná teorie* (1. vydání. vyd.). Praha: Professional Publishing.

ISBN 80-86419-84-3.

Ducháčková, E. (2003). *Principy pojištění a pojišťovnictví*. Praha: Ekopress.

ISBN 80-86119-67-X.

Esping-Andersen, G. (1999). *The Social Foundations of Postindustrial Economies*. Oxford University Press. ISBN 0-19-874201-0.

Esping-Andersen, G. (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*.

Princeton: Princeton University Press. ISBN 0-691-09457-8.

Keller, J. (2006). *Soumrak sociálního státu*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).

ISBN 80-86429-41-5.

Kubátová, K. (2006). *Daňová teorie a politika* (4. vydání. vyd.). Praha: ASPI.

ISBN 80-7357-205-2.

Munková, G., aj. (2004). *Sociální politika v evropských zemích*. Praha: Karolinum.

ISBN 80-246-0780-8.

Rosanvallon, P. (2000). *The New Social Question: Rethinking the Welfare State*. Princeton:

Princeton University Press. ISBN 978-0691-016-40-5.

Schwab, K. (2012). *The Global Competitiveness Report 2012-2013*. Ženeva: WEF.

ISBN 978-92-95044-35-7.

Spengel, C., aj. (2012). *Effective tax levels using the Devereux/Griffith methodology*.

Mannheim: ZEW.

Vostatek, J. (2000). *Sociální a soukromé pojištění*. Praha: CODEX Bohemia.
ISBN 80-85963-21-3.

Vostatek, J. (1995). *Sociální zabezpečení. Teorie a politika*. Praha: Vysoká škola
ekonomická. ISBN 80-7079-725-8.

Seznam publikovaných prací disertanta

ÖHM, J. Francouzský model krytí přírodních katastrofických rizik jako zdroj inspirace pro Českou republiku. In *Hradecké ekonomické dny 2014, Ekonomický rozvoj a management regionů, sborník příspěvků*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014. S. 347 – 353. ISBN 978-80-7435-367-3.

BOUČKOVÁ, Ž. a J. ÖHM. Informace ve zdravotnictví. *Pojistné rozpravy: pojistně teoretický bulletin*. 1. vyd. Praha: Česká asociace pojišťoven, 2012, č. 28. s. 116 – 123. ISSN 0862-6162.

MAČÍ, J. a J. ÖHM. Konsekvence změn v systému starobních penzí – případ České republiky. In *Sborník prací Studentské vědecké a odborné činnosti 2011 – Ekonomická sekce*. 1. vyd. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2011. s. 22 – 43. ISBN 978-80-7372-817-5.

ÖHM J. Direct Taxes and the Insurance Paradigm Crisis. In *IV Międzynarodowa Konferencja Naukowa Młodych Naukowców Euroregionu Nysa*. Jelení Hora: Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu , Wydział Gospodarki Regionalnej i Turystyki, Wydawnictwo AD REM, 2010, ISBN 978-83-61719-86-1

ÖHM, J. a M. VESELÝ. The Demand for Motor Vehicles Insurance in Context of the Passenger Car Market. In *10. mezinárodní konference pro doktorandy a mladé vědecké pracovníky*. 1. vyd. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2010, s. 83. ISBN 9788073952549

ÖHM J. The Impact of The Opt-Out Principle on The Czech Pension System. In *III Międzynarodowa Konferencja Naukowa Młodych Naukowców Euroregionu Nysa*. Jelení Hora: Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu , Wydział Gospodarki Regionalnej i Turystyki, Wydawnictwo AD REM, 2009, s. 24 - 28. ISBN 978-83-61719-28-1

ÖHM, J. Hodnocení a zkušenosti z pohledu studentů doktorského studia ekonomického zaměření na TUL. In NEUMANNOVÁ, H. (ed.) *Sborník příspěvků z mezinárodní konference Regionální pracovní trh a jeho perspektivy*. 1. vyd. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2009, s. 39 – 42. ISBN 978-80-73725-52-5

ÖHM J. Possible Approaches to Czech Pension Reform. In *II Międzynarodowa Konferencja Naukowa Młodych Naukowców Euroregionu Nysa*. Jelení Hora: Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu , Wydział Gospodarki Regionalnej i Turystyki, Wydawnictwo AD REM, 2008, s. 69 - 71.
ISBN 978-83-89863-87-4